

Proč omlouváme své chyby

Česky vychází první publikace, která se komplexně zabývá **psychologickým fenoménem** kognitivní disonance

Snaha smířit v lidské mysli dva vzájemně si **odporující postoje** způsobuje často tragické chyby, či dokonce zločiny.

JAN LUKAVEC

Jev tzv. kognitivní disonance je díky Leonu Festingerovi známý už od 50. let, u nás ho znají minimálně všichni studenti psychologie. Česky byly publikovány knihy, které poznatky této teorie aplikují na oblasti managementu nebo výchovy. Nyní u nás ale poprvé vyšla kniha, která je celá věnována tomuto fenoménu, přičemž sleduje jeho projevy v politice, policejním vyšetřování a soudnictví, v psychoterapii či v tom, jak historikové zpětně rekonstruují minulost nebo jak svoji vlastní minulost „buduje“ manželská dvojice. Zmínuje se také o řešení konfliktů, ať už těch mezinárodních, či partnerských, a radí přitom: „Před svatbou mějte oči otevřené, po ní napůl přivřené.“

Co ona teorie tvrdí? Zhruba řečeno to, že člověk reaguje na napětí vyvolané dvěma vzájemně si odporujícími postoji snahou po změně svých kognitivních struktur nebo svého chování. Kuřák konfrontovaný se škodlivostí kouření tedy buďto přestane kouřit, nebo přesvědčí sám sebe, že to s tou škodlivostí nebude tak zlé. Sám Festinger popsal případ sekty, jejíž členové byli přesvědčeni o blížícím se konci světa. Když ve stanovený den nepřišel, mnozí členové sekty nejen neopustili, ale naopak se k jejímu učení ještě více přimkli – se zdůvodněním, že jejich pevná víra zachránila svět. Už totiž investovali příliš peněz, energie a emoci na to, aby se dokázali od oné skupiny odloučit a přiznat si, že to byl nesmysl. Autoři varují čtenáře, že do sítě sebeklamu se člověk dostává postupně a často nepozorovatelně: odsuzují tedy i drobné kompromisy, které mohou člověka svést na cestu – jejich postoj je zde podle mne ale až příliš absolutistický.

Jak přesvědčit sám sebe

Lidé, kteří v rámci experimentu dostanou za úkol potrestat někoho, kdo se ničím neprovinil, podle Festingera brzy přesvědčí sami sebe o tom, že onen člověk ve skutečnosti vinný byl. Platí přitom, že čím vyšší mínění o sobě pachatelé mají, tím více v zájmu zachování vlastní sebeúcty očerňují své oběti.

Z tohoto hlediska autoři kritizují všechny, kteří k ostatním přistupují na základě svých apriorních soudů a i při konfrontaci s evidentními fakty, která jejich negativním předpoklům protiče, odmítají o svém přesvědčení být jen zapochybovat. Píší tedy o soudcích, kteří jsou tak přesvědčeni o vině odsouzeného, že odmítají provést testy DNA se zdůvodněním, že jsou zbytečné. Nebo o psychologech tak neochvějně věřících v to, že určité dítě bylo sexuálně zneužíváno, že ať ono dítě řekne či udělá cokoli, jsou vždycky schopni vyložit si to tak, aby je to utvrdilo v jejich výchozím podezření. Z tohoto důvodu autoři označují různé terapie založené na „obnovování vzpomínek“ za velmi nebezpečné. Odsuzují psychoterapeuty, kteří nemají průpravu ve vědeckém uvažování a imputací „falešných vzpomínek“ způsobili v mnoha rodinách neštěstí a tragédie (a ne-

Když někdo pojme podezření, že ho unesli mimozemšťané, většinou pak už jen hledá doklady, které ho budou v jeho víře utvrzovat

FOTO PROFIMEDIA

příliš lichotivě se v této souvislosti vyslovují i o samotném Sigmundu Freudovi).

Autoři přitom vyzdvihují příklady těch, kteří dokázali přiznat vlastní vinu: psychologu, jež se setkala s rodiči nespravedlivě obviněnými na základě svědectví jejich dítěte a omluvila se jim („Tehdy jsem nebyla moc hrdá na sebe ani na svou profesi.“), či moderátorku literárního pořadu, která původně uvěřila podvodníkovi, jenž si svůj údajně autentický příběh vymyslel, ale dokázala svůj omyl veřejně přiznat. Co je přitom na knize velmi sympatické, autoři – uznávaní odborníci a autoři četných psychologických knih – sami přiznávají, že i oni se párkrát v životě dopustili chyb, na něž poukazují ve své knize.

Jedním z lidí, které autoři uvádějí jako chvályhodné příklady těch, kteří dokázali opravit svůj původně chybný úsudek, je americký spisovatel a zakladatel Společnosti skeptiků Michael Shermer. Ten nakrátko uvěřil tomu, že ho unesli mimozemšťané. Brzy si prý ale uvědomil, co se mu ve skutečnosti stalo: „Můj ‚únos‘ způsobil krajní nedostatek spánku a fyzické vyčerpání. Právě jsem jel na kole bez přerušení 83 hodin... Napůl ve spánku jsem si to šněroval po silnici, když najednou můj podpurný karavan zablikal dálkovými světly, zajel vedle mě a moje posádka mne přiměla, abych si dal pauzu a šel na chvíli spát. V tom okamžiku mi do mého snění s ote-

Lidé, kteří v rámci experimentu dostanou za úkol potrestat někoho, kdo se ničím neprovinil, podle Festingera brzy přesvědčí sami sebe o tom, že onen člověk ve skutečnosti vinný byl

”

vřenýma očima pronikla zapadlá vzpomínka na televizní seriál z 60. let, který se jmenoval Kosmičtí nájezdníci... Členové mého podpurného týmu se náhle proměnili v mimozemšťany.“

Mnozí jiní se ovšem po podobném zážitku stávají vyznavači kultů UFO. Podle Tavisové a Aronsona proces propadání tomuto přesvědčení postupně sílí v závislosti na tom, jak se možnost únosu mimozemšťany jeví dané osobě stále uvěřitelnější: „Když začali mít podezření, že je unesli mimozemšťané, už pro ně nebyla cesta zpátky... Jakmile bylo sémě té víry zaseto, jakmile začali mít jen stín podezření, že se jim tato

věc stala, už jen hledali důkazy, které by to potvrdily. A jakmile se do toho hledání pustili, téměř vždycky propadli přesvědčení, že takový důkaz také našli.“

Podobně se přitom dá zpochybnit či racionálně rozebrat jakákoli náboženská víra. Každý křesťan, který věří v milujícího Boha a současně skoro v přímém přenosu může denně v televizi sledovat masakrování malých dětí, žije ve stavu kognitivní disonance, i když ovšem existují teologická zdůvodnění, že jde o rozpor pouze zdánlivý.

Sovětská realita

A podobný rozpor mohli prožívat třeba i lidé věřící v komunismus; takto byla popsána například atmosféra v Sovětském svazu 30. let: „Má matka byla zatčena, byl jsem svědkem zatýkání mých profesorů a přátel a pochopitelně jsem si již dávno všiml, že sovětská realita vůbec neodpovídá tomu, jak ji prezentovala Pravda. Ale nějak jsem tyto věci, stejně jako své osobní dojmy a zkušenosti, odděloval od svého zásadního politického přesvědčení. Bylo to téměř, jako by zde existovaly dvě roviny: rovina každodenní a jiná rovina hlavní stranické linie, kterou jsem stále, navzdory mnoha pochybám, považoval v zásadě za správnou.“

Není rozparem i to, že se lidé stále o něco snaží a usilují, i když vědí, že stejně zemrou a svět nakonec zanikne? Autoři v tomto

směru zůstávají zdrženliví, i když Tavisová také patří k hnutí skeptiků. Neptají se tedy, zdali stejného druhu jako kult UFO nebyla třeba mariánská zjevení v Lourdech či Fatimě. I když tedy jejich kniha může být velmi užitečná pro uvědomění si rozporů, uprostřed kterých žijeme, pravdou zůstává, že v mnoha oblastech si nakonec musí na otázku, co je klam a co skutečnost, odpovědět každý sám za sebe.

Chyby se staly (ale ne mou vinou)

Carol Tavisová, Elliot Aronson
V překladu Václava Vitáka
vydalo Dokořán, Praha 2012, 284 stran.

PROČ OMLUVÁME SVÉ CHYBY? MŮJ ÚNOS? OČERŇOVÁNÍ A SPÁNEK? SAKRYTY

Carol Tavisová
Elliot Aronson

Chyby se staly
(ale ne mou vinou)

DOKOŘÁN